

TIJORAT BANKLARINING AKTIVLAR SIFATINI YAXSHILASH.

Ruziyev Baxtiyor Salimboyevich

Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti, mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: Mazkur maqola tijorat banklarining aktivlar sifatini yaxshilash jarayonini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularning samarali yechimlari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Shu bilan birga, xalqaro standartlar va ilg'or amaliyotlar asosida tijorat banklarida aktivlar sifatini yaxshilash bo'yicha zaruriy chora-tadbirlar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Tijorat banklari, aktivlar, zahira, kredit portfeli, muammoli kreditlar, Markaziy bank.

Annotation: This article aims to analyze the process of improving the quality of assets of commercial banks, identify existing problems and develop recommendations for their effective solutions. At the same time, necessary measures to improve the quality of assets in commercial banks will be considered based on international standards and best practices.

Key words: Commercial banks, assets, reserve, loan portfolio, problem loans, Central Bank.

Bank aktivlari tijorat banklarining eng muhim iqtisodiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lib, ular bank tomonidan foyda olish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash maqsadida joylashtiriladigan resurslardir. Aktivlar, asosan, bankning kredit portfeli, investitsiya mablag'lari, likvid vositalar, pul o'tkazmalari va boshqa moliyaviy vositalardan iborat bo'ladi. Ular bank balansining asosiy qismini tashkil etib, uning daromadlilik darajasini va umumiy moliyaviy sog'lomligini belgilaydi.

Tijorat banklarining asosiy maqsadi resurslarni jalb qilish va ularni samarali joylashtirish orqali foyda olishdir. Shu sababli, aktivlar sifatining yuqori bo'lishi bankning daromad olish qobiliyatini oshiradi, risklarni kamaytiradi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi. Ayniqsa, kreditlar bank aktivlarining eng katta qismini tashkil etadi va ularning sifati bank faoliyatining muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi. Sifatli aktivlar bankning uzoq muddatli rivojlanishini, mijozlar va investorlar ishonchini ta'minlaydi [1].

Bank aktivlari sifatining yomonlashuvi esa yomon kreditlar ulushining ortishi, kapitalning yo'qotilishi va likvidlik muammolarining kelib chiqishiga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun banklar o'z aktivlarini boshqarishda aniq strategiyalarni ishlab chiqishi, risklarni samarali boshqarishi va kredit portfelinig diversifikatsiyasiga alohida e'tibor berishi lozim.

Tijorat banklari aktivlarining sifati bankning moliyaviy barqarorligi va uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Aktivlar sifatini

aniqlash va baholash jarayoni bankning risklarni boshqarish qobiliyatini, kredit portfeli samaradorligini va umumiy moliyaviy sog'lomligini aks ettiradi. Aktivlar sifatini baholash nafaqat ichki monitoring tizimlari orqali, balki xalqaro standartlar va tartibga soluvchi organlar tomonidan belgilangan mezonlar asosida amalga oshiriladi.

Asosiy mezonlar:

1. Qaytarilish darajasi (To'lov intizomi): Kreditlar va boshqa qarz majburiyatlarining o'z vaqtida qaytarilishi aktivlar sifatini baholashning asosiy ko'rsatkichidir. O'z vaqtida qaytarilmagan qarzarlar yoki kechiktirilgan to'lovlar aktivlar sifatining yomonlashuviga olib keladi.

2. Risk darajasi: Aktivlar portfelining diversifikatsiyasi va risklarning tarqalishi bank aktivlarining xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Yuqori riskli sohalarga haddan tashqari katta miqdorda investitsiya kiritish aktivlar sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

3. Likvidlik darajasi: Aktivlarning naqd pulga tezkor aylanish qobiliyati bankning qisqa muddatli majburiyatlarini bajarish imkoniyatini belgilaydi.

4. Daromadlilik: Aktivlarning daromad keltirish qobiliyati bankning uzoq muddatli barqarorligi uchun muhimdir. Past daromadlilik darajasi aktivlar sifatining pastligini ko'rsatadi.

5. Zaxiralar (rezervlar): Muammoli kreditlar va ehtimoliy yo'qotishlar uchun ajratilgan zaxiralar miqdori aktivlar sifatini baholashda asosiy ko'rsatkichlardan biridir.

Baholash usullari:

- Kredit portfeli tahlili: Banklar kredit portfelining tuzilishi, muddati, foiz stavkalari va qaytarilish darajasini tahlil qilib, kreditlar sifatini baholaydi.

- Risklarni boshqarish tizimi: Banklar aktivlar portfelidagi risklarni aniqlash va ularni minimallashtirish bo'yicha maxsus tizimlardan foydalanadi.

- Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS): Ushbu standartlar asosida aktivlar qiymati, ularning amortizatsiyasi va ehtimoliy yo'qotishlar aniqlanadi.

- Markaziy bank va auditorlik nazorati: Markaziy bank va mustaqil auditorlar bank aktivlari sifatini doimiy ravishda tahlil qilib, ularning xalqaro standartlarga muvofiqligini baholaydi.

Bank aktivlarining sifati bevosita ularning samarali monitoringi va audit tizimiga bog'liq. Monitoring va audit jarayonlari bank aktivlari xavfsizligi, risklar darajasi, kredit portfeli sifatini aniqlash va yo'qotishlar ehtimolini kamaytirishga xizmat qiladi. Aktivlarni samarali monitoring qilish va audit tizimini takomillashtirish bugungi kunda tijorat banklari oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Monitoring tizimi. Monitoring bank faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, aktivlarning holati va ularning qiymati doimiy ravishda nazorat qilinadi. Monitoring jarayonida bankning kredit siyosati, kreditlarning qaytarilish intizomi va kredit portfeli diversifikatsiyasi kabi omillar muntazam baholanadi. Monitoring kreditlar muddati, qarzdorlik darajasi va muammoli kreditlar (non-performing loans – NPL) ulushi kabi

ko'rsatkichlarni qamrab oladi. Aktivlarni monitoring qilish jarayonida texnologiyalardan, jumladan, axborot tizimlari va sun'iy intellektdan samarali foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda [2].

Audit tizimi. Audit tizimi esa aktivlar holatini chuqur tekshirish va baholash imkoniyatini beradi. Mustaqil ichki va tashqi auditorlik faoliyati bank aktivlarining qiymati va sifati bo'yicha xolis xulosa chiqarishda muhim rol o'ynaydi. Ichki audit bankning o'z xodimlari tomonidan amalga oshiriladi va kredit berish jarayoni, qarzдорlik monitoringi va boshqa ichki jarayonlarni tekshiradi. Tashqi audit esa mustaqil auditorlik kompaniyalari tomonidan o'tkazilib, xalqaro standartlar asosida aktivlar sifatini baholaydi.

Monitoring va auditni takomillashtirish choralari:

1. Texnologiyalar joriy etish: Sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlili texnologiyalaridan foydalanib, aktivlar monitoringini avtomatlashtirish zarur.

2. Risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish: Aktivlar bilan bog'liq risklarni erta aniqlash va oldini olish tizimlarini joriy etish.

3. Kadrlar malakasini oshirish: Monitoring va audit jarayonlarini amalga oshiruvchi mutaxassislar malakasini doimiy ravishda oshirish.

4. Xalqaro standartlar asosida audit o'tkazish: IFRS va BASEL standartlari asosida audit va monitoring tizimlarini moslashtirish.

Monitoring va auditning bank barqarorligiga ta'siri:

Aktivlar sifatini samarali monitoring qilish va audit tizimini takomillashtirish bankning ishonchliligini oshiradi, kredit risklarini kamaytiradi va potensial yo'qotishlarning oldini oladi. Shuningdek, shaffoflik va javobgarlik tamoyillarini ta'minlash orqali mijozlar va investorlarga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi [3].

Xulosa qilib aytganda, aktivlar sifatini aniqlash va baholash mezonlari tijorat banklari uchun nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, balki ishonchli moliyaviy tizim yaratish va mijozlar ishonchini mustahkamlash uchun ham zaruriydir. Aktivlar sifatini doimiy ravishda monitoring qilish va takomillashtirish bankning samaradorligi va uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi. O'z navbatida tijorat banklarida monitoring va audit tizimlarini takomillashtirish aktivlar sifati bilan bog'liq muammolarni aniqlash va ularni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu esa banklarning uzoq muddatli barqarorligi va samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Smith, A., & Johnson, M. (2021). Bank Asset Quality and Financial Stability: An Analytical Approach. Financial Economics Press.

2. Mishkin, F. S. (2016). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. Pearson Education.

3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy veb-sayti: www.cbu.uz (<https://www.cbu.uz/>)
4. Jahon banki rasmiy veb-sayti: www.worldbank.org (<https://www.worldbank.org/>)
5. Xalqaro valyuta jamg'armasi rasmiy veb-sayti: www.imf.org (<https://www.imf.org/>)
6. BASEL qo'mitasi rasmiy veb-sayti: www.bis.org (<https://www.bis.org/>)

